

Małgorzata Ciczowska-Giedziun

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-9784-6501

DOI: 10.35464/1642-672X.PS.2019.1.04

Kategoria przywiązania do miejsca we wspieraniu rodziny w środowisku lokalnym

The place attachment category in the family support in the local community

ABSTRACT: The place category has interested many researchers from social science in recent years. The analyzed concept refers to various aspects of deepened and long-lasting relationships of people with place. Numerous studies indicate that there is a link between the quality and satisfaction of the inhabitants' lives and their place attachment. The literature of social work with children and families rarely pays attention on this important aspect of human life. The aim of the article is to present the meaning of the place category based on the psychological concept of the place attachment, with an attempt to show how it could be related to the creation of the integrated family support system in the community.

KEYWORDS: Place, place attachment, family support in community, local environment.

STRESZCZENIE: W ostatnich latach wielu badaczy nauk społecznych zwróciło uwagę na kategorię miejsca. Analizowane koncepcje miejsca odwołują się do różnych aspektów pogłębionych i długotrwałych powiązań osób z miejscem. Liczne badania wskazują, że istnieje związek między jakością i zadowoleniem z życia mieszkańców a ich przywiązaniem do miejsca. W literaturze dotyczącej pracy socjalnej z dziećmi i rodzinami ten ważny aspekt życia jest rzadko poruszany. Celem artykułu będzie przybliżenie znaczenia kategorii miejsca na podstawie psychologicznej koncepcji przywiązania do miejsca (ang. *place attachment*) z próbą wskazania, jak można by ją odnieść do tworzenia zintegrowanego systemu wspierania rodzin w środowisku lokalnym.

SŁOWA KLUCZOWE: Miejsce, przywiązanie do miejsca, wspieranie rodziny w środowisku lokalnym, środowisko lokalne.

Wprowadzenie

Na przestrzeni ostatnich lat kategoria miejsca stała się jednym z obszarów zainteresowań badaczy wielu pokrewnych dyscyplin nauk społecznych. W literaturze pojawiają się takie koncepcje, jak np. „pedagogika miejsca” (Mendel 2006); „miasto pedagogiczne” (Mendel 2016); „pedagogika miejsca wspólnego” (Mendel 2017); „mała ojczyzna” (Theiss 2001); „tożsamość lokalna”, „tożsamość regionalna” (Nikitorowicz 2001, 2005); „przywiązanie do miejsca zamieszkania” (Altman, Low 1992; Lewicka 2011; Morgan 2010), czy „psychologia miejsca” (Lewicka 2012). Pojęcia te wyjaśniają różne wymiary pogłębionych i długotrwałych powiązań osób z miejscem. Miejsce bowiem, jak pisze Maria Mendel (2006, s. 21), jest zawsze znaczące, „bo wszystko ma miejsce, gdzie toczą się wydarzenia, gdzie układają się sensory, za których pośrednictwem pojmujemy rzeczywistość, a w niej siebie, z mniej lub bardziej klarownym, lecz zawsze obecnym poczuciem związku z miejscem”. Tym samym myślenie o miejscu nie sprowadza się jedynie do fizycznego otoczenia, ale również do nadawania głębszych sensów i znaczeń. Stwarza to, odwołując się do idei „małej ojczyzny” Wiesława Theissa (2001), możliwości zakorzenienia człowieka w jego świecie i powoduje, że staje się on obecny w określonym miejscu i czasie, a równocześnie wyzwala w nim obowiązek uczestnictwa polegającego na utrwalaniu, zmienianiu i ulepszaniu istniejących warunków życia. Aby miejsca stawały się lepszymi do życia, praktykowana jest wspólność stająca się przestrzenią, w której uzewnętrznia się dialog – istotna forma demokratycznego współistnienia, o czym pisała Maria Mendel (2017), definiując pedagogikę miejsca wspólnego. Takie ujęcie pedagogiki miejsca wspólnego sprzyja poprawie jakości życia mieszkańców, powodując, iż miejsca stają się bardziej ludzkie, skupione na zadowoleniu i dobrobycie jego mieszkańców.

Myślenie o kategorii miejsca w ujęciu pedagogicznym jest poszukiwaniem związków, wzajemnego przenikania się i dopełniania wiedzy z różnych dyscyplin nauk społecznych. Z tej wielości ujęć warto wyłonić psychologiczną koncepcję przywiązania do miejsca (ang. *place attachment*). Badania pokazują, że istnieje związek między jakością i zadowoleniem z życia mieszkańców a ich przywiązaniem do miejsca (por. Brown i in. 2003; Irwin i in. 2007; Twigger-Ross, Uzzell 1996). John Bowlby (2007) – twórca teorii przywiązania – argumentuje, że znane otoczenie zapewnia osobie ochronę i zaspokaja jej podstawowe potrzeby, w tym potrzebę bezpieczeństwa, co z kolei prowadzi do powstania przywiązania do tego środowiska w sposób niemal identyczny, jak się rozwija w odniesieniu do ludzi. Celem niniejszego szkicu jest przybli-

zenie wspomnianej koncepcji przywiązania do miejsca z próbą odniesienia jej do tworzenia zintegrowanego systemu wspierania rodzin w środowisku lokalnym (por. Biernat, Przeperski 2016).

Koncepcja przywiązania do miejsca

Liczne definicje koncepcji przywiązania do miejsca opisują i analizują wartości jakie ludzie nadają swojemu otoczeniu (np. przyrodzie, krajobrazowi, historii, artefaktom kultury, architekturze), a także charakteryzują występujące tam relacje międzyludzkie. Wspólnym mianownikiem tych definicji jest więź emocjonalna jaką tworzą jednostki ze wspólnotą lokalną czy danym miejscem (Korpela 2012; Lewicka 2011; Manzo 2005; Scannell, Gifford 2010). Wielość sposobów definiowania przywiązania do miejsca odzwierciedla rosnące zainteresowanie tą kategorią, co niewątpliwie rozwija – wciąż jeszcze nie do końca uznany – jej teoretyczny wymiar (por. Scannell, Gifford 2010). Przywiązanie do miejsca pełni dwie ważne funkcje. Miejsce daje człowiekowi poczucie bezpieczeństwa i przynależności oraz zapewnia możliwość podejmowania różnych aktywności i realizacji celów jednostki czy grupy w oparciu o istniejącą infrastrukturę (por. Mandal, Latusek 2015).

Jednym z przykładów wielopłaszczyznowego ujęcia kategorii przywiązania do miejsca jest autorska koncepcja Leili Scannell i Roberta Gifforda (2010, s. 4–10). Odwołuje się ona do trzech następujących obszarów: 1) Jednostka: Kto jest przywiązany do miejsca? Do jakiego stopnia jest to przywiązanie oparte na indywidualnych, a na ile na grupowych znaczeniach?, 2) Proces: Jak przebiega przywiązanie do miejsca w aspekcie poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym?, 3) Miejsce: Jakie społeczne i fizyczne czynniki powodują przywiązanie do miejsca? (por. ryc. 1).

W pierwszym wymiarze przywiązanie do miejsca odbywa się zarówno na poziomie indywidualnym, jak i grupowym (wspólnotowym). Przywiązanie jednostki najczęściej dotyczy tych miejsc, które przywołują osobiste wspomnienia i wiążą się z „doświadczeniem miejsca, któremu nadaje się znaczenie” (Manzo 2005, s. 74). Nazywa się to kamieniami milowymi (np. miejsce, gdzie pierwszy raz spotkałem/łam się ze znaczącymi innymi). To najbardziej zindywidualizowana forma przywiązania do miejsca, tworzona przez symboliczne przestrzenie oraz przestrzenie istotnych aktywności jednostki (por. Mandal, Maroń 2016). W wymiarze grupowym ważne są z kolei kultura i religia, które łączą ludzi w doświadczeniu wspólnych zdarzeń historycznych, kulturalnych, religijnych oraz poprzez wspólny system wartości i symbole (Scannell, Gifford 2010, s. 5–6). Na poziomie jednostkowym przywiązanie do miejsca zapewnia

Ryc. 1. Przywiązanie do miejsca

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Scannell, Gifford 2010, s. 5.

poczucie bezpieczeństwa, kontroli, prywatności, natomiast na poziomie grupowym łączność duchową z innymi ludźmi (Bańka 2014, s. 160) i jest najbardziej zindywidualizowaną formą przywiązania do miejsca.

Drugi wymiar dotyczy sposobu w jaki jednostki i grupy odnoszą się do miejsca oraz interakcji występujących w środowisku lokalnym. Odbyna się to w trzech aspektach: emocjonalnym, poznawczym i behawioralnym. W większości definicji podkreśla się znaczenie emocjonalnej więzi w budowaniu przywiązania do miejsca. Spektrum emocji towarzyszących jednostce czy grupie jest szerokie – od miłości i zadowolenia do lęku i nienawiści. Może pojawić się również ambiwalencja uczuć, np. dom rodzinny postrzegany jako znaczące miejsce, ale niekoniecznie wywołujący pozytywne emocje (Manzo 2005). Kolejny element – poznanie – wiąże się z wiedzą o miejscu, znaczeniami, jakie się mu przypisuje oraz przekonaniami i wspomnieniami. Umożliwia to zbudowanie odrębnej wspólnoty, obrazu siebie czy miejsca. Trzecim aspektem jest zachowanie, które wyraża się poprzez działanie mające na celu utrzymanie bliskości z miejscem zamieszkania. Aspekt ten realizowany jest najczęściej poprzez chęć pozostania w tym miejscu, bądź w jego pobliżu, odbudowę tego miejsca, jeśli uległo zniszczeniu (np. wskutek działań wojennych lub klęsk żywiołowych), czy przenoszenie się do podobnych miejsc (Scannell, Gifford 2010, s. 6–7).

Ostatnim wymiarem analizowanej koncepcji jest miejsce, które łączy dwa elementy – społeczny i fizyczny. Pierwszy tworzą przestrzenie spotkań społeczności lokalnej, takie jak: place, parki, sale widowiskowe, kawiarnie, które ułatwiają budowanie relacji społecznych i tożsamości grupy. Ponadto znaczenie mają również symbole społeczne, np. więzi sąsiedzkie, wspólnota lokalna, stowarzyszenia. Fizyczny wymiar dotyczy walorów naturalnych środowiska, obecności rzadkich lub ważnych gatunków i ekosystemów oraz zagospodarowania przestrzennego. Scannell i Gifford (2010, s. 7–8) proponują, aby jednostki nie przywiązywały się bezpośrednio do fizycznych cech danego miejsca, lecz raczej do znaczeń jakie nadają tym miejscom.

Proponowane przez autorów trzy wymiary przywiązania do miejsca – jednostka, proces i miejsce – ukazują złożoność i wielowymiarowość tej koncepcji. Ujmują najważniejsze wymiary wskazywane w różnych sposobach definiowania pojęcia i dają możliwość kompleksowego spojrzenia na analizowaną kategorię. Jak pokazuje przywołany model, jest wiele elementów, które wpływają na przywiązanie osoby do miejsca. Niektóre są bardziej widoczne i silniejsze, inne mniej, chociaż niewiele z nich jest dostępnych dla zewnętrznych obserwatorów, co wiąże się z niepowtarzalnym sposobem doświadczania miejsca przez jednostki, grupy i społeczności.

Zalety i ograniczenia kategorii przywiązania do miejsca

Przybliżone poniżej badania wskazują na wiele pozytywnych cech przywiązania do miejsca. Ogólnie rzecz biorąc, jest ono powiązane z jakością życia oraz poczuciem zadowolenia z niego (Brown i in. 2003). Przynależność do miejsca wzmacnia kapitał społeczny (por. Manzo, Perkins 2006), dając korzyści całej grupie, np. poprzez skuteczniejsze działania na rzecz społeczności lokalnej. Badania dowodzą również, że osoby przywiązane do miejsca charakteryzują się większą gotowością wspierania rozwoju lokalnego (Devine-Wright 2009, 2011). Przywiązanie do miejsca wiąże się również z pamięcią miejsca, która łączy mieszkańców z przeszłymi wydarzeniami i ludźmi oraz podtrzymuje tradycję (por. Twigger-Ross, Uzzell 1996). Inną wskazaną w badaniach zaletą jest to, że przywiązanie do miejsca dostarcza możliwości regeneracji oraz zapewnia oderwanie się od codziennych czynników stresujących. Takim przypadkiem jest przykładowo korzystanie z terenów rekreacyjnych, które sprzyja złagodzeniu stresu (por. Kaltenborn 1997).

Społeczności przywiązane do miejsca zamieszkania postrzegają je jako bezpieczniejsze, a mieszkańców obdarzają większym zaufaniem (Lewicka 2012). Częściej angażują się w działania ochronne miejsc znaczących,

np. im silniejsze emocjonalne więzy z miejscem, tym bardziej prawdopodobne jest, że wspierane będą pomysły w zakresie ochrony środowiska i planowania krajobrazu (Walker, Ryan 2008). Biorąc pod uwagę wyniki badań, można przypuszczać, że przywiązanie do miejsca zamieszkania przekłada się przede wszystkim na większe zaangażowanie w działania na rzecz lokalnych kwestii, rozumianych jako gotowość do podejmowanie działań na rzecz społeczności lokalnej w miejscu zamieszkania i uczestniczenia w życiu społecznym. Ciekawą egzemplifikacją tego stanowiska jest podejście mówiące o zdolności do partycypacji w społeczności lokalnej (ang. *community capacity-building approach*). Robert J. Chaskin (2009, s. 34) proponuje, aby rozumieć je jako „interakcję kapitału ludzkiego (zasoby i możliwości jednostki), zasobów organizacyjnych (instytucje i organizacje działające na rzecz środowiska), oraz kapitału społecznego (relacje jakie istnieją pomiędzy społecznością a organizacjami działającymi na jej rzecz), wykorzystywaną do rozwiązywania wspólnych problemów, bądź do ulepszania lub do podtrzymywania dobrobytu danej społeczności”.

Przywiązanie do miejsca to jednak nie tylko skutki pozytywne, o czym mówią wspomniane wyżej badania. Może się ono stać dysfunkcyjne, jeśli utrudnia ludziom rozważanie przyszłych alternatyw (por. Fried 2000). Szczególnie dotyczy to osób, które rzadziej podejmują decyzje o opuszczeniu, nawet jeśli miejsca nie stwarzają perspektyw do życia, np. występuje brak miejsc pracy, narażenie na klęski żywiołowe, czy brak opieki i wsparcia dla osób starszych (Twigger-Ross, Uzzell 1996). Przywiązanie do miejsca może również prowadzić do konfliktów między grupami w sytuacji napływu ludności o odmiennych cechach, np. kulturowych czy etnicznych (Fried 2000). Mieszkańcy mogą postrzegać ludność napływową jako zagrożenie dla ich sposobu życia oraz otoczenia. Jeżeli poczują, że „ich” miejsce jest zagrożone, a krajobraz zostanie zmieniony na tyle, że wygaśnie więź emocjonalna, ich działania mogą mieć charakter negatywny, wywoływać opór i sprzeciw wobec ludzi lub organizacji odpowiedzialnych za tę zmianę.

Zintegrowany system wspierania rodzin w środowisku lokalnym a kategoria przywiązania do miejsca

Znajomość komponentów wzmacniających poczucie przywiązania do miejsca zamieszkania nabiera szczególnego znaczenia w budowaniu zintegrowanego systemu wspierania rodzin w środowisku lokalnym. Jednym z pierwszych czynników kształtujących przywiązanie do miejsca jest pamięć historyczna. Pielęgnowanie dziedzictwa po przodkach oraz przywiązanie do tego, co po sobie pozostawili, to istotne wyznaczniki myślenia o ojczyźnie, na któ-

re zwracał uwagę Stanisław Ossowski (1967, s. 203–210 za: Sass 2013, s. 67). Wiesław Theiss (2006b) oraz Marek Sass (2013) podkreślają znaczenie badań (mikro)historycznych w lepszym poznaniu środowiska życia człowieka oraz rozwoju społeczności lokalnych. Podobnie widzi to Maria Lewicka (2008), która zaznacza, że przywiązanie do miejsca zależy od poznania i zainteresowania historią lokalną. Można je zatem tworzyć poprzez symboliczne łączenie jednostek z przodkami lub kulturami, jak też poprzez wzmocnienie więzi społecznych i członkostwa w społecznościach lokalnych. Na związek pamięci i miejsca zwracali też uwagę M. Mendel i W. Theiss (2016, s. 63), wpisując tę relację w potencjalność pełni. Wskazali, że „potencjalność pełni w relacji pamięci i miejsca, odnoszącej się do podmiotu, oznacza jego zdolność do ciągłego przekształcania miejsca w codziennym rekonstruowaniu przeszłości w teraźniejszości, aktywizującym do współtworzenia akceptowalnej przyszłości”, tym samym tworzy przestrzeń do ugruntowania pamięci, która pozwala sprawczemu podmiotowi (jednostkowemu bądź społecznemu) nadawać nowe znaczenia miejscom i aktywnie przekształcać świat, w którym żyje, odmieniając jego ontologiczne przestrzenie i miejsca (Mendel, Theiss 2016, s. 63). Związek między pamięcią a miejscem znajdujemy również w postulowanej przez W. Theissa (2001) edukacji środowiskowej. Autor wskazuje odwoływanie się do pamięci kulturowej miejsc jako znaczącego elementu w budowaniu i rozwijaniu lokalnych społeczności. Wsluchiwanie się w potencjał edukacyjny i animacyjny miejsc, wzbogacony wielowiekową ludzką aktywnością, pomaga kształtować społeczną spójność i kondycję społeczności lokalnych (Theiss 2006a). Takie spojrzenie widoczne jest również w koncepcji pedagogiki miejsca autorstwa M. Mendel (2006). Relacje człowiek–miejsce, miejsce–człowiek, a dokładniej wzajemność, która cechuje te relacje powoduje, że możemy czynić miejsca takimi, jakimi chcemy, by były, ale również miejsca te kształtują nas samych. Innymi słowy, pozostając w dialogu z miejscem, a także z jego przeszłością, człowiek nieustannie „staje się” sobą.

Na siłę i formę przywiązania do miejsca może również wpływać poczucie ciągłości, związane z dziedziczeniem tego miejsca przez kolejne pokolenia. Przywiązanie do miejsca trudniejsze jest w środowiskach, na których dzieje historyczne spowodowały przerwanie tej ciągłości. Tak stało się m.in. na Warmii i Mazurach po II wojnie światowej, gdzie dopiero po 1989 roku temat ten mógł pojawić się w oficjalnych dyskusjach naukowych i społecznych. Zaczęto podejmować różne działania projektowe, których celem było wzmocnienie tożsamości lokalnej i regionalnej mieszkańców tych ziem, np. projekt „Bezpieczna różnorodność na Warmii i Mazurach” realizowany przez Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa „Borussia”, czy „Skąd jesteśmy? Losy,

historia, tożsamość” – zrealizowany przez Stowarzyszenie Animatorów Kultury na Wsi. Celem pierwszego projektu była realizacja działań wspierających różnorodność narodową, kulturową i wyznaniową mieszkańców tego regionu, a także przeciwdziałanie przejawom ich dyskryminacji poprzez promowanie działań na rzecz tolerancji i dialogu międzykulturowego (Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa „Borussia”). Istota drugiego projektu polegała na tym, że mieszkańcy wybranych wsi z województwa warmińsko-mazurskiego organizowali wystawę pamiątek rodzinnych i fotografii, podczas której rozmawiali o swoich korzeniach, jak wyglądało ich życie po przyjeździe na te tereny po II wojnie światowej, jakie były wtedy ich oczekiwania i jakie panowały tu nastroje. W niektórych środowiskach po zakończeniu projektu zaobserwowano większą chęć do podejmowania działań na rzecz społeczności lokalnej (Ciczowska-Giedziun 2007). Podobne doświadczenia opisuje M. Sass (2013), przybliżając historię mieszkańców Kamienicy, którzy ocalenie pamięci swojego miejsca rozpoczęli od gromadzenia fotografii, wspólnych rozmów, których pokłosiem było spisanie i opracowanie wspomnień w formie „Kamienickich pogawędek”. Wędrówka od przeszłości, poprzez teraźniejszość, ku przyszłości pozwala tej społeczności lokalnej jednoczyć się, rozwijać i organizować, m.in. powołując stowarzyszenia.

Silniejsze przywiązanie obserwuje się również w miejscowościach, w których istnieją sieci wsparcia społecznego oraz relacje interpersonalne, a także są podejmowanie aktywności w środowisku lokalnym, jak chodzenie do szkoły, spotkania ze znajomymi, uprawianie sportów, realizowanie hobby (Mandal, Latusek 2015), czy działania wspierające. Szczególnie te ostatnie nabierają istotnego znaczenia w budowaniu zintegrowanego systemu wspierania rodzin w środowisku lokalnym. Specjalną rolę i znaczenie przypisuje się zarówno instytucjom i organizacjom wspierającym rodzinę, funkcjonującym w środowisku, jak również tzw. czynnikom miękkim, siłom więzi społecznych (szczególnie instytucji sąsiedztwa), poziomowi integracji, wzajemnego zaufania, aktywności społecznej mieszkańców, ale także lokalnej tradycji i doświadczeniom w zakresie współpracy w realizacji wspólnych działań (Biernat, Przeperski 2015). Elementy te ściśle korespondują z kategorią przywiązania do miejsca (co zostało wykazane w części poświęconej pozytywnym konsekwencjom analizowanego zagadnienia). Kształtując tożsamość lokalną i poczucie przynależności do miejsca zamieszkania i do wspólnoty, łatwiej jest o trwałą zmianę i umożliwienie społecznościom lokalnym samodzielne rozwiązywanie własnych problemów (por. Chaskin 2009). Takie spojrzenie pozwala na wzmocnienie społeczności jako podmiotu chroniącego i wspierającego rodziny oraz dzieci w środowisku lokalnym, co przyczynia się do szerszego rozwoju

ju społeczności lokalnej, a także zdolności społeczności do określania priorytetów i możliwości skutecznego wspierania rodzin (Chaskin 2006). Idąc dalej, jak podkreśla Barbara Smolińska-Theiss (2015), dbałość o generowanie w społeczności lokalnej poczucia odpowiedzialności nie tylko za siebie, ale i za bliskich, poczucia sprawstwa, postawy zaangażowania i partycypacji, motywacji do samoorganizacji, stają się ważkimi determinantami tworzenia się społeczeństwa obywatelskiego.

Takiemu stanowisku sprzyjają istniejące już rozwiązania wspierania rodziny w środowisku lokalnym. Poza instytucjonalnymi rozwiązaniami, jak np. ośrodki pomocy społecznej, Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, domy pomocy społecznej, placówki specjalistycznego poradnictwa (w tym rodzinnego), ośrodki wsparcia, interwencji kryzysowej czy profesja asystenta rodziny, warto zwrócić uwagę na: rodziny wspierające (rozwiązanie zaproponowane w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, choć stosunkowo jeszcze rzadko wykorzystywane), programy wspierające rodzinę: Szkoła dla Rodziców (Sakowska 1999), Dobry Rodzic – Dobry Start (Kornatowska, Lewandowska 2007), Home Start, Wolontariusz w Rodzinie (Ciczkowska-Giedziun 2016), Triple P – Positive Parenting Program (Sanders 2008), czy nowo tworząca się w Polsce idea centrów dla rodzin (Biernat, Przeperski 2015) oraz modelu domu sąsiedzkiego (Gdańska Fundacja Innowacji Społecznej 2011). Szczególnie dwa ostatnie rozwiązania ściśle wiążą się z koncepcją przywiązania do miejsca. Zarówno centra dla rodzin, jak i model domu sąsiedzkiego są miejscami, które skupiają aktywnych mieszkańców oraz zwiększają ich zdolność do przekształcania środowiska opierając się na własnych zasobach i możliwościach. Miejsca te są otwarte na różnorodność osób i działań, co służyć ma wzmocnieniu ich aktywności, tożsamości i przywiązania do miejsca. Inicjatywy te nie tylko przyczyniają się do rozwoju samoorganizacji, ale również budowania odpowiedzialności wśród społeczności lokalnej, rozwijając tym samym jej samorządność i upodmiotowienie. Stanowią także jeden z elementów kształtowania dobrobytu społecznego.

Podsumowanie

Poczucie związku z miejscem zależy od wielu omówionych czynników i prowadzi do różnych konsekwencji, głównie o pozytywnym charakterze. Wiedza ta może być przydatna również w kontekście tworzenia zintegrowanego systemu wspierania rodziny w środowisku lokalnym. Jest to jedno z zadań pedagogiki społecznej, aby postrzegać rodziny w kontekście środowiska oraz koncentrować się na pomaganiu rodzinom i promowaniu odpowiedzialnych

środowisk, które wspierają rozwój członków rodziny, ich zdrowie i satysfakcję ze społecznego funkcjonowania. Odwołuje się do tego perspektywa ekologiczna, która w centrum stawia problemy i potrzeby jednostki, grupy/rodziny, czy społeczności lokalnej w kontekście powiązań społecznych, będących jednocześnie realnym bądź potencjalnym źródłem wsparcia (por. Teater 2010). Zatem osią, wokół której ogniskuje się myślenie o problemach i potrzebach klienta, nie jest on sam, ale sposób jego usytuowania w siatce powiązań społecznych. Sprzyja temu model egzystencjalny (ang. *life model*) autorstwa Carel B. Gremain i Alexa Gittermana (1980). Podkreślają oni, że zadaniem pracy socjalnej w wersji egzystencjalnej jest przywracanie równowagi między potrzebami klientów a ich otoczeniem; ludzie w tym modelu są bowiem postrzegani jako zależni od siebie i środowiska, stale reagujący i wchodzący w interakcje. W związku z tym diagnoza i interwencja w pracy socjalnej powinna być ukierunkowana na poszukiwanie bilansu między elementami stresogennymi a wspierającymi, czy też między elementami ryzyka socjalnego a możliwościami ochrony i wsparcia (por. Kantowicz 2014; Kawula, 2002). Koncepcję tę traktuje się również jako sposób poszukiwania zasobów i możliwości wsparcia tkwiących w najbliższym otoczeniu. Wspomniana już koncepcja „małej ojczyzny” W. Theissa (2001) również uwzględnia to stanowisko. Jej animacyjny wymiar, wpisujący się w szeroko rozumiany model edukacji środowiskowej (por. Theiss 2001; Winiarski 2004), powoduje, że znaczenia nabierają miejscowe siły społeczne, planujące i realizujące zmiany w środowisku lokalnym. Animacyjny wymiar obecny jest również w koncepcji pedagogiki miejsca i odnosi się do zagadnień rozwoju społecznego. Oznacza – dosłownie – ożywianie aktywności jednostek i grup. Ma także bezpośredni związek z charakterem współczesnego społeczeństwa (masowego, anonimowego, wyalienowanego), dla którego jest typem praktyki nakierowanej na ożywianie, pobudzanie, wzmocnienie aktywności społecznej (Mendel 2003). Stąd wśród praktycznych zadań budowania systemu wspierania rodziny w środowisku lokalnym, które prezentują się na tym tle, można wyróżnić chociażby docieranie do „sił społecznych” środowiska lokalnego, organizowania sieci wsparcia lokalnego, grup samopomocowych, tworzenie wsparcia instytucjonalnego czy rozwój metod demokratycznego uczestnictwa.

Kategoria miejsca w kontekście wspierania i pomagania rodzinie należy do kwestii rzadko podejmowanych na gruncie pedagogiki społecznej. Odwoływanie się do trójwymiarowej koncepcji przywiązania do miejsca Scannell i Gifforda (2010), a także do czynników wzmacniających poczucie przywiązania do miejsca wzbogaca myślenie o działaniach wspierających i pomocowych kierowanych do rodzin. Myśląc również o działaniach pomocowych na

leży odwoływać się do tych czynników, które wskazywała już Helena Radlińska (1935), mianowicie do możliwości, potencjałów i sił jednostkowych, rodzinnych oraz środowiskowych. Istotne jest również rozpoznanie potrzeb i oczekiwań rodzin oraz społeczności lokalnej z uwzględnieniem perspektywy miejsca, aby w konsekwencji (współ)tworzyć z rodzinami i społecznościami lokalnymi kulturowo wrażliwe i odpowiedzialne wsparcie, infrastrukturę oraz nowe rozwiązania składające się na zintegrowany system wsparcia rodziny w środowisku lokalnym.

Literatura

- Altman I., Low S.M. (red.), (1992), *Place Attachment*, Plenum Press, New York.
- Bańka A., (2014), *Przywiązanie do miejsca i jego znaczenie w kontekście współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych*, [w:] *Społeczna psychologia stosowana. Człowiek w obliczu zagrożeń współczesnej cywilizacji*, K. Popiołek, A. Bańka (red.), Wydawnictwo Stowarzyszenie Psychologia i Architektura – Uniwersytet SWPS, Warszawa, s. 158–169.
- Biernat T., Przeperski J., (2015), *Zintegrowane wsparcie rodziny w środowisku lokalnym. Centrum dla rodzin*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń.
- Bowlby J., (2007), *Przywiązanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Brown B., Perkins D.D., Brown G., (2003), *Place attachment in a revitalizing neighborhood. Individual and block levels of analysis*, „Journal of Environmental Psychology”, 23, s. 259–271.
- Chaskin R.J., (2006), *Family Support as Community-based Practice. Considering a Community Capacity Framework for Family Support Provision*, [w:] *Family Support as Reflective Practice*, P.A. Dolan, J.R. Canavan, J. Pinkerton (red.), Jessica Kingsley Publishers, London, s. 42–60.
- Chaskin R.J., (2009), *Building community capacity for children, youth, and families*, „Children Australia”, 34(1), s. 31–38.
- Ciczkowska-Giedziun M., (2007), *Edukacja regionalna gimnazjalistów. Perspektywa pedagogiki społecznej*, Wydawnictwo „Algraf”, Olsztyn.
- Ciczkowska-Giedziun M., (2016), *Voluntary Home-Based Programmes as a form of supporting families*, „Szkice Humanistyczne”, 3, s. 155–165.
- Devine-Wright P., (2009), *Rethinking Nimbyism. The role of place attachment and place identity in explaining place protective action*, „Journal of Community and Applied Social Psychology”, 19, s. 426–441.
- Devine-Wright P., (2011), *Place attachment and public acceptance of renewable energy. A tidal energy case study*, „Journal of Environmental Psychology”, 31(4), s. 336–343.
- Fried M., (2000), *Continuities and discontinuities of place*, „Journal of Environmental Psychology”, 20, s. 193–205.
- Germain C.B., Gitterman A., (1980), *The life model of social work practice*, Columbia University Press, New York.
- Irwin L.G., Johnson J.L., Henderson A., Dahinten V.S. & Hertzman C., (2007), *Examining how contexts shape young children's perspectives of health*, „Child. Care, Health and Development”, 33(4), s. 353–359.
- Kaltenborn B.P., (1997), *Recreation homes in natural settings. Factors affecting place attachment*, „Norwegian Journal of Geography”, 51(4), s. 187–198.

- Kantowicz E., (2014), *Praca socjalna z rodziną ryzyka*, [w:] *Praca socjalna z dziećmi, młodzieżą i rodziną*, M. Ruszkowska, M. Winiarski (red.), Wydawnictwo Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa, s. 99–118.
- Kawula S., (2002), *Pomocniczość i wsparcie. Kategorie pedagogiki społecznej*, Oficyna Wydawnicza „Kastalia”, Olsztyn.
- Kornatowska I., Lewandowska K., (2007), *Program Dobry Rodzic – Dobry Start. Wczesna profilaktyka krzywdzenia dziecka*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka”, 2(19), s. 138–146.
- Korpela K.M., (2012), *Place attachment*, [w:] *The Oxford handbook of environmental and conservation psychology*, S.D. Clayton (red.), Oxford University Press, New York, s. 148–163.
- Lewicka M., (2008), *Place attachment, place identity, and place memory. Restoring the forgotten city past*, „Journal of Environmental Psychology”, 28 (3), s. 209–231.
- Lewicka M., (2011), *Place attachment. How far have we come in the last 40 years?*, „Journal of Environmental Psychology”, 31, s. 207–230.
- Lewicka M., (2012), *Psychologia miejsca*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Mandal A., Latusek A., (2015), *Przywiązanie do miejsca zamieszkania w biegu życia*, „Psychologia Rozwojowa”, 20(2), s. 73–87.
- Mandal A., Maroń M., (2016), *Skala przywiązania do miejsca – polska adaptacja The Measure of Place Attachment D. Williamsa i J. Vaskèa (2003)*, „Psychologia Społeczna”, 11(2(37)), s. 211–222.
- Manzo L.C., (2005), *For better or worse. Exploring multiple dimensions of place meaning*, „Journal of Environmental Psychology”, 25, s. 67–86.
- Manzo L.C., Perkins D.D., (2006), *Finding common ground. The importance of place attachment to community participation and planning*, „Journal of Planning Literature”, 20(4), s. 335–350.
- Mendel M., (2017), *Pedagogika miejsca wspólnego. Miasto i szkoła*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk.
- Mendel M. (red.), (2003), *Animacja współpracy środowiskowej*, [w:] *Animacja współpracy środowiskowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 11–33.
- Mendel M. (red.), (2006), *Pedagogika miejsca i animacja na miejsce wrażliwa*, [w:] *Pedagogika miejsca*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław, s. 21–37.
- Mendel M. (red.), (2016), *Miasto pedagogiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego i Wyższa Szkoła Nauk Społecznych Pedagogium, Gdańsk–Warszawa.
- Mendel M., Theiss W., (2016), *Pamięć i miejsce in potentia: o mieście pełnym*, „Pedagogika Społeczna”, 1(59), s. 53–66.
- Morgan P., (2010), *Towards a developmental theory of place attachment*, „Journal of Environmental Psychology”, 30(1), s. 11–22.
- Nikitorowicz J., (2001), *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok.
- Nikitorowicz J., (2005), *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Ossowski S., (1967), *Z zagadnień psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Radlińska H., (1935), *Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego. Szkice z pedagogiki społecznej*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Sakowska J., (1999), *Szkoła dla Rodziców i Wychowawców*, Wydawnictwo Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa.

- Sanders M.R., (2008), *Triple P-Positive Parenting Program as a Public Health Approach to Strengthening Parenting*, „Journal of Family Psychology”, 3, s. 506–517.
- Sass M., (2013), *Edukacyjna i animacyjna rola badań (mikro)historycznych*, „Pedagogika Społeczna”, 1(47), s. 67–84.
- Scannell L., Gifford R., (2010), *Defining place attachment: A tripartite organizing framework*, „Journal of Environmental Psychology”, 30, s. 1–10.
- Smolińska-Theiss B., (2015), *Funkcja opiekuńczo-wychowawcza szkoły – relikw przeszłości czy współczesne wyzwanie*, „Pedagogika Społeczna”, 3(57), s. 127–145.
- Teater B., (2010), *An introduction of applying social work theories and methods*, Open University Press, McGraw-Hill, Maidenhead.
- Theiss W., (2006a), *Góra Kalwaria/Ger: pejzaż asocjacyjny (Studium pamięci kulturowej miejsca)*, [w:] *Pedagogika miejsca*, M. Mendel (red.), Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław, s. 55–74.
- Theiss W., (2006b), *O metodzie historycznej w pedagogice społecznej*, „Pedagogika Społeczna”, 4, s. 117–136.
- Theiss W. (red.), (2001), *Mała ojczyzna: perspektywa edukacyjno-uitylitarna*, [w:] *Mała ojczyzna. Kultura, edukacja, rozwój lokalny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa, s. 11–22.
- Twigger-Ross C.L., Uzzell D., (1996), *Place and identity processes*, „Journal of Environmental Psychology”, 16(3), s. 205–220.
- Walker A.J., Ryan R., (2008), *Place attachment and landscape preservation in rural New England. A Maine case study*, „Landscape and Urban Planning”, 86(2), s. 141–152.
- Winiarski M., (2004), *Edukacja środowiskowa – istota, wymiary, aktualne problemy*, [w:] *Pedagogika społeczna. Dokonania, aktualności, perspektywy*, S. Kawula (red.), Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń, s. 135–162.

Źródła internetowe

- Gdańska Fundacja Innowacji Społecznej (2011), *Model Domu Sąsiedzkiego*, http://gfis.pl/wp-content/uploads/2013/07/gfis_model-ostateczny-14.11.2011.pdf, (data pobrania: 26.10.2018).
- Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa „Borussia”, <http://borussia.pl/index.php/bezpieczna-roznorodnosc/> (data pobrania: 07.02.2019).